

CSAPÓ TAMÁS – LENNER TIBOR: BUDAPEST TELEPÜLÉSMORFOLÓGIÁJA

BALOGH ANDRÁS

A települések különböző beépítési formáinak, illetve funkcionális szerkezeteinek kutatásával, leírásával, tipizálásával foglalkozó településmorfológia meghatározó jelentőségű alpművel gazdagodott 2015 tavaszán Csapó Tamás és Lenner Tibor: „*Budapest településmorfológiája*” című könyvével. A fővárosi beépítés típusait és területi előfordulásait, a városszerkezetben bekövetkezett változásokat, az azokat befolyásoló tényezők hatásait komplexen, Budapest egészére kiterjedő módon bemutató könyv egyedülálló a maga műfajában, ugyanakkor több szempontból sem előzmények nélküli. Egyrészt említhető a Budapesthez köthető különböző elemzések, tanulmányok sokasága, amelyek egy-egy szűkebb tudományterületre, témakörre vagy Budapest bizonyos részeire fókuszálva születtek meg, másrészt pedig Csapó Tamás éppen tíz évvel korábban, „*A magyar városok településmorfológiája*” címmel megjelent munkája, amelynek ugyan a hazai vidéki városok beépítése és funkcionális szerkezete a tárgyköre, de az elméleti háttér megalapozásában, a kutatás módszertanának kidolgozásában jelentős szerepet játszott. Harmadrészt nem hagyható figyelmen kívül az a mintegy három évtizedes településmorfológiai kutatómunka sem, amely megelőzte ezen új könyv megjelenését, s amely a szombathelyi településföldrajzi iskola egyik meghatározó arculatát adja mind a mai napig. S végül – de nem utolsósorban – közvetlen előzménynek tekinthető az az empirikus kutatás, amelynek keretében a szerzők 2011 és 2013 között bejárták a főváros valamennyi utcáját, terét, beépített és beépítetlen területét, óriási adat- és információmennyiséget halmozva fel.

A könyv négy nagy fejezetre tagolódik. Az elsőben Budapest történeti földrajzába nyer betekintést az olvasó. A település térbeli növekedési jellegzetességeire is hatást gyakorló természeti adottságok, azaz helyzeti energiák – eltérő arculatú és domborzatú nagytájak találkozása, a természet által kijelölt nyomvonalú kereskedelmi útvonalak, a Duna mint folyami jellegű vásárvonal, „országközepi fekvés” –, valamint helyi energiák - topográfiai fekvés, domborzati viszonyok, vizek, építő- és díszítőanyagok alkalmas kőzetek – jelentős mértékben segítettek elő a várossá, majd fővárossá válást. Ugyanakkor ezeket az energiákat az itt élő emberek aknázták ki a maguk javára, attól függően, hogy a társadalmi-gazdasági fejlettség milyen szintjén álltak. Pest és Buda területe a természeti adottságok és a társadalmi fejlődés különbözősége miatt eltérő ütemben fejlődött. A történelmi városmag a Várhegyen és környékén alakult ki. A pesti oldalon legősibbnek a belső körút által határolt terület tekinthető, melyhez később üzleti, hivatali és bérházas negyedek csatlakoztak. A sűrű és magas beépítést kifelé haladva nagyobb helyigényű intézmények, majd családi házas, kertes elővárosi gyűrű váltotta fel. A budai oldal övezetes rendbeli fejlődését a domborzat módosította. Ipari tevékenység csak Óbuda és Kelenföld sík terepein jöhetett létre. Az 1960-as évektől a rendszerváltozásig Budapest területén szétszórtan zömében kis alapterületű lakásokból álló lakótelepek épültek fel.

A második fejezet Budapest beépítésének milyenségével, formájával és időbeli változásaival foglalkozik. A település beépítése lassan változik, rendszerint némi csúszással

követi a funkciók és a népességszám változásait, s ez Budapest esetében is jól nyomon követhető. Nagyjából 100-150 évente változik meg a lakóépületek jellege, a beépítés zártsága és vertikális tagoltsága, mely utóbbiakból fakadóan szinte valamennyi beépítési típus – a mindössze néhány tucatnyi házra igaz falusias fésűstől és klasszikus földszintes hézagostól eltekintve – megtalálható fővárosunkban. A többszintes zárt beépítés Budapest belső kerületeiben a legdominánsabb, főképp az V., VI. és VII. kerületekben. A klasszikus földszintes zárt beépítés előfordulási aránya már jóval kisebb, egyetlen kerületben sem alkot összefüggő zónát. Leginkább azokban a városrészekben találkozhatunk vele, amelyek 1950-ig önálló települések voltak, úgymint Újpest és Kőbánya. A sorházas beépítés lényegében átmenet a családi ház és a kisebb zárt sorú lakótelep között. Elterjedésének mértéke a beépített terület néhány százaléka csupán. A budai oldalon alig fordul elő, a pesti oldalon is elsősorban a X., XI. és XVIII. kerületekben. Ha az emeletes épületeket nem zárt sorúan, hanem tömbszerűen építik, úgy többszintes tömbös beépítést kapunk. A tömeges állami lakótelep-építéseknek köszönhetően az egyik legelterjedtebb beépítési forma, szinte valamennyi kerületben megtalálható. Nagyon sok nem lakófunkciójú tömbös épület is van a fővárosban (oktatási, egészségügyi, honvédségi, kulturális intézmények, kereskedelmi egységek stb.). A többlakásos, többszintes társasházakat mindig tömbszerűen építették meg, többnyire két- és háromemeletes épületekként. Budán, a II., XI. és XII. kerületben, azok tagoltabb domborzatú részein az egyik legdominánsabb beépítési típus. Hasonlóan budai elterjedtség jellemzi elsősorban a villákat is, köztük a Rózsadombbal, Svábhegygel és Istenhegygel. A legelterjedtebb háztípus azonban Budapesten – hasonlóan a legtöbb magyar városhoz – a családi ház. A legtöbb kerületben előfordul, a külső kerületekben pedig uralkodónak számít.

A harmadik fejezet a főváros funkcionális szerkezetét taglalja. A városszerkezet alapvetően Nagy-Budapest megszületésével jött létre, ám abban – elsősorban a rendszerváltozást követő időszakban – számottevő módosulások zajlottak le. A legmarkánsabb változások 1990-et követően az alábbiak voltak: a city markáns megerősödése, terjeszkedése; a bevásárlóközpontok és hipermarketek szubcentrumokként való funkcionálása; az egykori ipari övezet térvesztése, funkcionális átalakulása; a városi zöldterületek arányának csökkenése és végül Budapest két lakóövének kialakulása, s a súlypont eltolódása a külső lakóöv irányába.

A negyedik, egyben utolsó fejezet kerületek szerint haladva mutatja be a fontosabb térszerkezeti, morfológiai sajátosságokat, újfajta megközelítést biztosítva a téma feldolgozásához. Így az az olvasó is megtalálhatja a számításait, aki egy-egy kerület főbb jellemzőire kíváncsi csupán.

A közel 400 oldalas könyv 93 ábrával és 20 táblázattal Budapest közigazgatási határain belüli térségeire fókuszál, s nem taglalja az agglomerációt alkotó településeket. Adott tehát a továbblépési lehetőség, a kutatási kontinuitás, ahogy azt a kötet szerzői is hangsúlyozzák az előszóban. Egy fontos mérföldkőig sikerült elérni e kötettel, ám a célállomás még messze. Reméljük, a folytatás nem sokáig várat magára.